

Респондент. Вік 49 років¹.

Хто записав: виконавчий директор проекту «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації: Досвід виживання і боротьби» Олександр Кривобок.

Дата запису: 10 березня 2023 року².

Спосіб проведення інтерв'ю: аудіозапис на диктофон³.

Чи передбачали/передчували ви, що буде війна?

Знайомі говорили, що «готуйтеся, бо війна буде». В це дуже, ну, не вірилося, не хотілось у це вірити, як це в наш час почнеться війна. Але в дійсності, ну так, так і сталося. Лягали мирно, повставали з війною. Чи готувалися до війни матеріально? Ну може щось підкупували через те, що говорили ж.

Слухи були.

Так. Говорили, що буде війна. Взагалі вдома ж господарство тримаємо і город є, присадибна ділянка, все є.

Так, психологічно це було важко, тому що дитина інвалід і ще сім'я багатодітна у нас: донька була вдома, син старший вдома, який навчається, один син в армії [...]. Ще один менший син. Дуже переживала за доньку, хто знає, адже дівчина дев'ятнадцять років.

Дуже, дуже страшно це було.

Це вже в ході військових дій?

Так, це [вже] в ході військових, ну всі взагалі були вдома.

Всі були вдома, про початок війни ж дізналися ж із телебачення, і вже на ранок почала їхати техніка. Байдужими не були через те що особисто знайома була із Станіславом Прощенком, і він до мене телефонував: скільки, скільки їде? Не сиділи дома, а рахували кількість, що їде, коли їде, передавали, інформували, через те що допомагали як могли, не могли бачити бувало, що не можна ж вийти вже, ніби страшно, нам не зовсім видно із дому, – виходили, ну до кінця села, десь трохи ховалися.

¹ З міркувань безпеки персональні дані респондента не розголошуються.

² З окремими виправленнями, внесеними респондентом у вересні 2023 року.

³ Примітка: село Припутні Ічнянської ОТГ знаходилось у зоні окупації та руху російських колон з 25 лютого по 31 березня 2022 року. Безпосередньо в селі російська колона перебувала з 30 на 31 березня, під час відступу з Лівобережної України. Респондент розповідає про особливості побуту селян в умовах війни, їх участь у протидії російському наступу, подробиці перебування російських військових у Припутнях, загибель односельчан, контакти з іншими селами та ін.

Ви не по дорозі там живете? Бо там же дорога тільки проїжджає через село скраю.

Ми в середині села живемо. Ближче до того краю, де йшла техніка російська.

Як населення сприйняло звістку про війну?

Населення... Всі люди боялися невідомості.

От у Припутнях чи може в Дорогінці, ну в Дорогінці ви можливо не були?

Ні, не була. Хвилювались люди, що буде далі, як це відбуватиметься, чи не будуть стріляти нас, і це був місяць жахів. У людей не було хліба, найголовніше, чого не було – хліба. В мене особисто і в нашої сім'ї були переживання за те, що дитина хворіє епілепсією. І де взяти таблетки, ліки де взяти і як доїхати, що не можна ж виїхати нікуди. Двадцять шостого березня⁴ розстріляли наших двох, мого однокласника Грищенка Олександра і Чемериса Євгенія, їх розстріляли в машині російські орки, вони чи в Крупичполі там згоріли.

Вони з Припутнів?

Так, із Припутнів.

Це були перші люди, які загинули. Було дуже страшно, але все одно ходили рахували техніку, через те що ну як не переказати. Чоловік їздив на роботу, [він] на підстанції працює, перші дні він їздив ще на роботу.

Це в Томашівці?

В Томашівці, да. І він, ну, коли техніка не йшла, він в ті моменти проїжджав. Бувало, не пам'ятаю вже ж якого там воно числа, але бувало так, що рушив їхати по центральній дорозі, а там стоять БТри чи що там я не знаю, вже техніка якась стояла; і разом дзвонить же ж Славик Проценко: що там, що бачите? Перезвонюю чоловіку, потім Славіку. Вони.. потім ми попали їх отам десь у Томашівці на Вокзалі⁵ в малій, а він [чоловік] рушив їхати, швидко назад розвернувся, того що бачить техніка ж [російська], не проїхав. Хотів пойді болотом їхати на Томашівку, а там, САУшка кажуть на неї. Ну, давай здавать назад, ну це слава Богу, що так сталося, що його не розстріляли, бо.. ну Бог є на світі. Ну дуже складно було.

Він постійно їздив?

На роботу ні, він не постійно.

Поки струм був?

Так, поки була електроенергія, а потім він перестав їздити, бо все більше і більше стало іти техніки. Бувало так що нараховували за день по тисячі.

⁴ Обмовка респондента, треба читати: лютого.

⁵ Вокзалом називають куток села Томашівки, що виходить до дороги Припутні-Дорогинка.

Це вже в кінці должно там, тридцятого чи тридцять першого; а як виходили, дак їх взагалі безліч, і коли прийшли вони ночувати тридцять першого.. тридцятого числа це, да, якраз день народження було в чоловіка.

Аа...

А на другий день у сина, і оце було йому десять років, ну казав: не забуду ніколи, шо перший день зайшли до нас у село ночували. Ми ж так як живем на ту частину більше від Вишнівки, то попід двором.

А ще чоловік перший раз збирався їхати на Ічню, він з'їздив, і він так як проклав шлях.

Велосипедом?

Ні, машиною своєю по понтонному мосту їхав на Ічню.

Куди, через Шиловичі?

Через Шиловичі, Бурімку, отуди. Ударився у лід, бо воно ж замерзше було усе, машина загрузла, хлопці допомогли, витягли трактором, коном розкидали той лід, ну проїхав. Потім староста прийшов на наступний день, каже: поїхали по хліб, бо ніхто не погоджується, ну а ти вже так як їздив, дак ну кого попросить. Кажуть, там із Бурімки підвезуть до нас сюди, чи в Бурімці забрать треба було, – ну вони вивезли [нам] хліб. Ну, він погодився, бо свій трактор є (сам зробив, двохмостовий), і він проїхав – забрали хліб, борошно. І третій раз так поїхав. Далі вже і люди інші їздили, ну так як шлях проклав. Ну таблеток вже ж купив, бо там сестра була, дак вона заранче купила ці таблетки.

А до того не їздили по тому мосту?

Ніхто не їздив, ніхто. А потім ще і міст підірвали через те, щоб танки не пройшли. Наші вже ж, бо ... Ну, хоча можна було проїхати, їздили.

Ну, а тридцятого [березня] ото ж, коли зайшли [росіяни], він збирався знову їхати по таблетки, і так вийшло шо трактор на вулиці, бо машина не заводилась. Акумулятори ж сідали, світла не було, телефони бігали заряджали в кого вже ж були генератори, до того вже ж зносили. Ну бувало так, шо зарядимо, був в нас павербанк, дак ото і вайфай як коли син підключає і ловить. То, ну, він шо машина в дворі, трактор під двором, – і тут заходять російські, і все на відкрито. Люди тікали. Ми навіть не знали шо ну будуть [вони], кажуть, попереджали, і автобус присилали, ну нам ніхто не сказав шо будуть іти. Ходять попід двором чотири, чоловік двадцять і БТР же ж цей їздить, заглядають у двір, ніхто не заходить. Ну походили вони, походили, а тоді все ж таки двоє заходять. Чоловік думає: ну піду вже ж, хай мене стріляють, і там вийшов у двір раніше; а я ж бачу, він пошов, так я за ним.

І кажу: ви прийшли вбивать?

– Ні, не вбивать, ми подивиться, що у вас. Заходить можна?

– Ну заходьте.

А як ти скажеш «не заходьте», як вони з автоматами ідуть? Ну, Маринці встигла сказати і Альоші: ховайтесь під кровать, ну щоб не бачили. А на їх же ж, ну так, вороже я настроєна була взагалі, кажу: ви прийшли вбивать, то убивайте. А вони ж з таким: «ні, ми не вбивать, ми подивиться, ми не займатимем». – «У нас свято, в нас день народження дитини, чого ви прийшли, ми жили без вас щасливо». А вони говорять: «ми щасливо жили в Радянському Союзі».

А потім уже ж зайшли у хату, перевірили; ну під кроваті вони не заглядали вже ж.

Вони просто так сказали про Радянський Союз чи це була як якась пропаганда, так би сказати?

Ну що вони жили щасливо, всі жили щасливо в Радянському Союзі, а зараз.

Це як ремарка тобто..

Да. «В Радянському Союзі ми жили щасливо». А ми, кажу, жили без вас щасливо, чого ви прийшли? На столі в людей, кажуть, забирали, ну в нас не забирали, в нас, ми самі спекли торт.

Угу.

Ничого ж у той час не могли робить. Готували їсти, і все, ну, що необхідно і просто ничого ж воно не робилося, такий період: війна, і російські ідуть і йдуть, невідомо що далі буде, господарство поралось і їсти готувалось. Готували торт, зарізана птиця була, м'ясо на столі, все це було на столі, і ніхто ж його не встиг ни прийняти, ни що. Да і не думалось про те. Ні, вони не забирали в нас. І вони в кого були, хто [був] дома, вони не забирали. Може деякі були що й забирали, ну⁶ ні. У сусідив, коли ми вже вийшли, то несуть і покривала, і несуть пледи, і несуть постільну білизну, а тоді дивлюсь, такий наче рюкзак, і вони.. я почула, що вони кажуть, що там забрали й шампуні, і бритви забрали.

Це з хати винесли.

.. і рюкзак забрали. А наша хата сусідня, мати, ну так навпроти ми живемо; мати – вона в нас вдень, а на вечор до себе. А я кажу: «Ви що вже, до нас у хату вже залізли? Яке ви мали право? Ви отбили, ви позабирали!». – «Да ні, ні, – вже став оправдуваться цей, що командір у нас був, – це друга бригада, це не ми».

⁶ У говорі селян Ічнянщини «ну» часто вживається у значенні «але».

Я на нього напала: «Ви наше побрали, який ви мали дозвіл?». – Ну, він ото так уже ж пооправдувався. Запитали, кажу: до покіль можна ходить, бо ми ж пораемся? Каже: тільки стемніє – не ходіть, бо вас же ж побачать, і [в темряві] не побачать що це ви, і будуть стрілять.

Запитую «коли можна трактор забрать?» – «Хай краще завтра».

Ну нам не казали, [а] люди кажуть, що їм казали, дехто дак і.. різав і утку, бо загадали [росіяни]. Но як уже, каже, я робила це, я не пам'ятаю, ну обпатрувала й робила. Дехто, кажуть, зачинені були у погребі: чоловіків позаганяли у погреб, а дівчат оставили; ну ніби не займали дівчат.

Коли в'їхали [у село], то нам із, ну так із города видно як .. у магазин танком б'ють. Без кінця били, били танком, щоб одбить двері чи вивалить стіну.. [А] якраз привезли гуманітарку, [то вони] забрали масло, забрали згушонку.

Таранили?

Таранили, вони таранили, били без кінця, а дітвора ж, воно ж дітвора, вони собралися у дровитник побігли в сусідський, – і виглядають із дровитника. Я ж пішла шукать, де вони діти ділися, давай же їх заганять назад.

Ніхто до вас не приїзжав в цей час, ну, в село перед війною?

Про що?

Ну до багатьох поприїжджали знайомі, родичі із міст, кажуть.

Ні, до нас не їхали, сестра була у Славутичі, окупований Славутич теж був же ж там. Ні, ніхто до нас не приїжджав.

Ясно. Тільки ваша сім'я була?

Сім'я, нас у сім'ї вісім чоловік, ну оце син служить, то сім.

А які настрої були серед інших людей, які були от у вашому селі, чи були ті, хто, ну, не скажу позитивно, але байдуже поставився до цих подій, до окупації?

Я не знаю, я із.. чого із Славіком з Прощенком знайома, – через те, що в нас церква була російська.

Ага.

І люди коли піднялися, то давайте, щоб церква була українська. Провели збори, і на цих зборах обрали мене, щоб я їздила делегатом у Чернігов з оціми бумагами, з усіма займалася, і у нас ось ця тяганина була два роки за українську церкву.

[...]

Шо батюшка Васильченко Сергій був же ж. Він тільки за російську, і їм підтримка ішла велика. Зараз вони, я не знаю, ну так, в нас священик тепер другий же ж, український вже ж, і правиться українською мовою в церкві.

Так що в нас ці події відбувалися дуже бурхливо, якщо ви можете подивитися навіть на «Суспільному» про Припутні. Там є, за сімнадцятий рік, мабуть.

Ясно, ну всього не передивишся. Ясно. Тобто, скажем так, ніхто не ждав, скажімо, цієї окупації?

Ніхто.

Нічого доброго.

Ні, ніхто не ждав, і .. Ну деякі, правда, раділи, але їм пояснювали що, ти ж не думай, що розбиратиметься пуля чи ти за Росію, чи ти за Україну.

Ясно. Чого найбільше боялися під час цих подій, от під час цього місяця взагалі?

Боялися, що не переможемо, треба перемогти і все, щоб не залишитися у складі Росії. І зараз ждемо тільки миру, але переможного.

Ну да, без перемоги який же буде мир.

Щоб вся територія залишилася за Україною.

Які найбільші труднощі відчували ви під час бойових дій, окупації, от взагалі протягом цього місяця? Що було найважче вам переживати матеріально, психічно?

Ні, швидше психічно, матеріально ми з усім могли миритися, бо в нас ни голоду не було як такого. Ну піди в погреб, набери картоплі – вари. І закрутки є, все є.

Може хліба не зовсім вистачало, ну так вийшло якимось я не знаю, воно вже ж правда Бог на світі є, що хліба лишнього накупились, і я заморозила. До того моменту поки не привезли хліб, у нас вистачало того хліба що...

Наші люди запасливі.

Ну так, так-от в нас особисто так було.

Ясно, ясно.

Ну ще мука була, ми ж пекли шось. Це ж була добавка до всього.

Не боялися топить удень?

Ні, і вночі світили, затуляли вікна і світили свічки, лампадки, через те що взагалі неможливо покласти дитину хвору спати. Всі люди, ну, у сім'ї здорові, а що ти хворому розкажеш, він ходитиме по хаті, а ходитиме по темному це що? Або «включіть світ» просить, «включіть світ», [а] де ти візьмеш того світла, його ж немає. Ну от і світили.

А що світили? Свічки?

Світили свічки, світили лампадкі.

Угу. Незначне світло.

Ні, незначне. Був такий один вечір, що заблукали вони. В нас село взагалі кругле. Гончар один дванадцять церков нарахував. І вони заблукали, і

вони оце рзів сім, сім машин чи п'ять проїхали повз нас по вулиці. Ну це ж страшно було, хто зна чого вони летають, а тоді вже зрозуміли, що це вони не виїдуть. Навіть смішно було: ну їзди, їзди.

Да. Чи підтримували контакт із іншими селами?

Здзвонювались, з[дз]вонювалися. Так, питали і в Вишнівку бувало скільки їдуть і кількість, а воно гул дуже стоїть, чуть, і питаю: їдуть скільки? Там уже порахували – передають.

Ясно. Чи відчувалась взаємодопомога людей під час оцих військових дій, окупації?

Відчувалася. Через те що коли люди горіли (на початку села були постреляни хати), то збиралися люди і йшли тушити, сами гасили, через те що, яка ж пожарна доїде. І люди відрами гасили, закидали, допомагали одне одному. Постріляли у нас не тільки оцих двох хлопців, а так випало Продан Григорій і Продан Світлана. Зразу помер мені наче батько у їх, і це було у Вишнівці, і вони їхали на велосипедах. Перший раз проїхали, поховали батька ж, казала вона: падаєм уже ж у яму і лежимо, поки проїдуть [росіяни], і ноги обважніли, і тіло не рухається, і це так страшно, – розказувала вона. А другий раз, мабуть мати [померла], і переказують, ну так що задалегідь, ну ніхто ж цього не передбачав, що вони тільки заховали і днів три пройшло чи скільки там, я не пам'ятаю, що помирає мати. І їм знову треба їхати на Вишнівку, а колони ж то йдуть. І староста до їх пішов, пішов до їх і каже: не їдьте, я домовився підводу, щоб вас обвезли Шиловичами, не їдьте велосипедами. І їх не упросив, вони поїхали велосипедами, і по дорозі їх розстріляли, потім у брід ішли люди наші, і щоб і скору викликали вже ж .. чи наша, наша должно скоро везла.

Припутнянська? Да, мені розказував староста.

Угу, і все ж таки загинули обоє, і заховали їх біля церкви.

Ще ото ж загинули коли на мінах підірвалися.

Ну, це вже при поверненні, мені говорили.

Да, вони поверталися додому, але їхали, мабуть, після цього, після того як оголосили, що комендантська година. І вони підірвалися на мінах.

Добре. Як ви от вважаєте, на скі[ль]ки село змінилося за ці місяці, за ці події, на скі[ль]ки серйозні зміни були у цінностях, мові, ставленні людей порівняно з довоєнним часом?

Хто його знає, не знаю.

Такого виразного нічого не можете сказати?

Не можу нічого сказати такого. Надіюсь, що думка в людей помінчалась на краще, що це наше українське, а взагалі по селу ходжу дуже мало. В

школу поїхала, повернулась, не можу вам сказати. Це щоб більше казати, це треба в магазин. [сміється]

Да, да.

Це треба в магазин.

А магазин працює ваш зараз?

Ну так, працює.

Відновили.

Відновили. Там люди збираються, і хто там сидить, той багато знає.

Ясно.

А так приїхала додому.

А тут у Дорогинці, коли ви перший раз приїхали після цих подій у Дорогинку?

Да я і не пам'ятаю вже.

Ну, це було весною, чи це вже було пізніше? В наступний навчальний рік?

Ні, кудись ми їхали, я не знаю куди, що раніше було, не у навчальний рік.

Ви і в попередньому навчальному році тут працювали?

І в попередньому, так.

Угу. А з учителями, [з] учнями якісь контакти підтримували під час [цих подій]?

Підтримували, підтримували. Казали, що дуже страшно, бо їдуть і стріляють постійно, як підорвалося ото БТР чи що там, тридцять два чоловіки на мінах, як підорвалися, то вони постійно.

Це їхні, окупанти?

Да. Ну, дорогінські поставили міни, може тероборона, не знаю, і окупанти оці ж руські чи російські як підорвалися, тоді постійно вони їхали [й] стріляли оце по цій вулиці. Постійно. Кажуть, не було такого, що вони просто так їдуть.

Вони теж боялись, вони теж боялись.

Да, всі кажуть, що вони теж боялися.

Да, теж боялися, а з-за чого боялися: вони, коли ночували в селі, ну, позабирали вони, брали все, що бачили, а потім як виїжджали, дак покідали трохи там де ночували, в нежилых хатах. Я матері кажу: мамо, поїхали додому, я вас одвезу, через те що зараз повиносять матраси, бо вже ж бачу, що носять матраси. І я матір на колясці ото повезла додому, а до нас уже йшли. Ну коли вони побачили що ми під'їжджаємо, хоч двері там вже одбити й були; вони перерили ж усе в хаті, позабирали що їм треба – і макарони

забрали, і оце ж і станки, дитячий квадрокоптер забрали. А в нас іще так вийшло що [син] берци ненужни поприсилав, і вони стоять же ж у цьому. Добре, що встигла заховати фотографії. Ну нічого, не придиралися. Дак кажуть: ой, у вас солдат там.

Це у вашої матері в хаті, не у вашій?

Так. І у нас стояли, бо .. Там син ночує, йому сімнадцять років. І вони кажуть: це хлопець там, двадцять п'ять років, у його квадрокоптер. Да кажем: то дитині купляли гуляться, воно ж, ну що там, іграшка. Ну піднімається на яку там висоту, ну вітер його несе, ну забрали.

Якісь речі, документи, фотографії не збереглися у вас із того періоду? Може, вони щось таке залишали після себе, ну не знаю, що вони могли залишити.

Да не знаю.

Хіба що ящики із під цього, чоловік на посту взяв да привіз додому.

З-під боєприпасів? Ясно. Добре, дякую вам [...] за інтерв'ю.

Проект «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації. Досвід виживання і боротьби» започатковано у грудні 2022 року. Співорганізатори – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя та "Історико-краєзнавче товариство "ІЧНЯНЩИНА". Метою проекту є збір усних свідчень жителів сіл Ічнянської територіальної громади Чернігівської області, які пережили досвід окупації російськими військами у лютому-березні 2022 року.

Матеріали проекту підготовлені за сприяння Інституту гуманітарних наук (IWM) в рамках програми «Documenting Ukraine».